

Hva gjør de videreutdannede bibliotekarene?

Tor Arne Dahl og Kim Tallerås

Innledning

Bibliotekarer tilhører en yrkesgruppe som har sitt utspring i biblioteket, og i det offentlige bildet av bibliotekarer er denne koblingen mellom profesjon og institusjon fortsatt sterk. I denne artikkelen viser vi at flertallet av bibliotekarer med videreutdanning fra bibliotekarutdanningen i Oslo likevel ikke jobber i et bibliotek, men har sine arbeidsplasser i svært ulike praksisfelt.

Artikkelen oppsummerer og diskuterer funn fra en undersøkelse av arbeidsmarkedet for kandidater med videreutdanning i bibliotek- og informasjonsfag, gjennomført i mai 2010. Undersøkelsen dekker et bredt spekter av kandidatenes arbeidsliv. Her konsentrerer vi oss om variabler som kan gi svar på følgende spørsmål:

Hvor jobber disse bibliotekarene og hva jobber de med? Hvilke praksisfelt peker seg ut? Har praksisfeltet betydning for hvordan kandidatene ser tilbake på utdanningen de tok? Hvordan skal bibliotekarenes profesjonsutdanning forholde seg til funn i undersøkelsen?

Med praksisfeltet mener vi de ulike yrkene som kandidatene går inn i etter endt profesjonsutdanning. I litteraturen om profesjoner regnes profesjonsutdanningen som inngangsbilletten til et spesifikt yrke som i større eller mindre grad er beskyttet fra konkurranse utenfra (se for eksempel oppsummeringen hos Molander & Terum, 2008). Likevel vet vi at mange profesjonsutdannede ender opp i andre typer jobber, og i vår artikkel er disse av spesiell interesse.

Vi har identifisert fire separate praksisfelt, her sortert etter andel kandidater i hvert av dem.

- ABM (arkiv, bibliotek og museer) (51 prosent)
- Næringslivet (27 prosent)
- Offentlig forvaltning (13 prosent)
- Høyere utdanning (9 prosent)

I artikkelen gir vi først en historisk gjennomgang av videreutdanningen og plasserer den blant bibliotekarutdanninger internasjonalt. Deretter legger vi fram funnene fra undersøkelsen. Her blir både generelle trekk for hele populasjonen og ulike

egenskaper ved kandidatene i de fire praksisfeltene presentert. Avslutningsvis diskuterer vi funnene i sammenheng med profesjonsutdanningen i bibliotek- og informasjonsvitenskap i Oslo.

Om videreutdanningen

Videreutdanningen ble opprettet i 1984 mens utdanningsinstitusjonen het Statens bibliotekhøgskole, som en følge av forsknings- og utdanningsprogrammet Norsk dokumentdata (Henriksen, 1990). På denne tiden var grunnutdanningen treårig, og den toårige videreutdanningen kom på toppen av denne.

Videreutdanningen har hatt mange navn opp gjennom årene, men har hele tiden vært toårig og inkludert en større hovedoppgave. Opprinnelig ble utdanningen kalt diplomstudiet, men da Statens bibliotekhøgskole ble innlemmet i Høgskolen i Oslo i 1994, ble den omdøpt til hovedfagskandidatstudiet som var mer i samsvar med de øvrige utdanningsløpene ved den nye storinstitusjonen. I 1999 ble sivilbibliotekar godkjent av departementet som en beskyttet tittel for kandidater som tok videreutdanningen i bibliotek- og informasjonsfag ved Høgskolen i Oslo. Sivilbibliotekarstudiet ble samtidig tatt i bruk som betegnelse for videreutdanningen.

Kvalitetsreformen i høyere utdanning ble gjennomført i 2003, og med den ble hele gradstrukturen i høyere utdanning endret og samordnet nasjonalt. Grunnutdanningen ble omdøpt til bachelorstudium, mens sivilbibliotekarstudiet ble til masterstudiet i bibliotek- og informasjonsvitenskap. Selve tittelen sivilbibliotekar kunne tildeles i en overgangsperiode, men ikke etter studieåret 2006/2007 (Utdannings- og forskningsdepartementet, 2003).

Den opprinnelige videreutdanningen, eller diplomstudiet, kunne fra starten tilby «et videregående studium på hovedfagsnivå innen informasjonskunnskap og EDB» (Henriksen, 1990, s. 14). Denne faglige fordypningen videreføres også i dag, og sorterer nå under emnekretsen *Kunnskapsorganisasjon og gjenfinning* (KoG). Dagens masterutdanning har dessuten tilbud innenfor emnekretsene *Bibliotek og samfunn* (BoS) og *Litteratur og bruker* (LoB). De fleste studenter velger å konsentrere hele mastergraden i én av disse tre emnekretsene, men det er også mulig å kombinere emner fra alle tre. Studiepoeng fra andre utdanningsinstitusjoner kan også innlemmes.

Til sammen 144 personer har gjennomført denne videreutdanningen i perioden fra 1984 til og med 2009.

Internasjonal sammenlikning

Utdanninger i bibliotek- og informasjonsvitenskap er forskjellige fra land til land, og spesielt i Europa har det vært vanskelig å sammenlikne på tvers av landegrenser. Én av forskjellene er hvorvidt mastergraden bygger på en bachelorgrad i samme

fagkrets. Den norske videreutdanningen i bibliotek- og informasjonsfag – dagens mastergrad – bygger på en treårig grunnutdanning i samme fagkrets eller «tilsvarende» som det heter i studieplanen (Høgskolen i Oslo. Avdeling for journalistikk, bibliotek- og informasjonsfag, 2010), mens dette for eksempel ikke er tilfelle i England. Noen mastergrader er ettårige, mens andre er toårige og inneholder en forskningskomponent, slik som den norske.

Bologna-prosessen har som mål å samordne og standardisere den europeiske gradstrukturen i høyere utdanning. Dette har også påvirket utdanningene i bibliotek- og informasjonsfag. European Association for Library & Information Education and Research (EUCLID) innledet et europeisk samarbeid om grader og læreplaner i 2002, som resulterte i rapporten *European Curriculum Reflections on Library and Information Science Education* (Kajberg & Lørring, 2005). Prosessen som dette arbeidet er en del av, vil antakelig gjøre sammenlikninger i Europa enklere framover.

I USA og Canada er masterstudiet i bibliotek- og informasjonsvitenskap en videreutdanning etter en bachelorgrad i et annet fag, og er derfor ikke sammenliknbart med det norske masterstudiet. Masterprogrammene (MLIS) i USA, Canada og Puerto Rico er akkreditert av American Library Association (ALA), og dermed relativt standardiserte i læringsmål og innhold. Til sammen 58 masterprogrammer tilbys i disse tre landene i juli 2011 (American Library Association, 2011).

Undersøkelsen

144 kandidater har som nevnt tatt videreutdanningen i perioden mellom 1984 og utgangen av 2009. Vi fant e-postadresser til 132 av kandidatene, og sendte ut e-postinvitasjon til å fylle ut et spørreskjema på web 7. mai 2010. Etter to purrerunder hadde vi fått inn 112 svar. Tre av kandidatene var ikke i arbeid, og disse har vi tatt bort fra analysematerialet vårt. Det betyr at vi baserer artikkelen på svarene fra 109 kandidater, som utgjør 76 prosent av populasjonen.

Spørreskjemaet består av 40 spørsmål. Hoveddelen av spørsmålene er hentet fra en tilsvarende undersøkelse av bachelorkandidater i bibliotek- og informasjonsvitenskap fra 2008. Utvalget den gangen besto av kandidater som hadde fullført sin utdanning 6-7 år tidligere. Denne undersøkelsen inngår i StudData, som ledes av Senter for profesjonsstudier ved Høgskolen i Oslo og Akershus, og som skal gi grunnlag for panel- og forløpsstudier ved ulike profesjonsutdanninger i Norge. Rent spesifikt baserer vi oss på skjemaet for bibliotekarere som inngår i StudData, panel 2, fase 4¹. Dette skjemaet ble brukt som mal fordi det er godt gjennomarbeidet og bygger på en rekke internasjonale batterier som gjør svarene

¹ Les mer om dette på <http://www.hioa.no/Forskning/Hva-forsker-vi-paa/Forskning-og-utvikling-ved-SPS/prosjekter/StudData/StudData-2-fase-4>

sammenliknbare over tid og på tvers av utdanninger. Derfor vil det også være mulig å sammenlikne svarene fra vår undersøkelse med tidligere svar fra bachelor-kandidater i bibliotek- og informasjonsvitenskap.

Videreutdanningens tradisjonelle KoG-perspektiv viser seg i svarene. 72 prosent har skrevet sin avsluttende hovedoppgave innenfor denne emnekretsen. På 2000-tallet fikk kandidatene i tillegg mulighet til å spesialisere seg innenfor fagområdene LoB og BoS. I våre analyser har vi ikke tatt særlig hensyn til disse vesentlige endringene i utdanningen. Tallmaterialet viser riktignok tendenser til at valg av spesialisering også påvirker valg av arbeidssted, men dette materialet er for tynt til å kunne fastslå utviklingstrekk med sikkerhet. Vi har dessuten i denne framstillingen valgt et litt annet og mer overordnet perspektiv på dagens situasjon.

Populasjon består av kandidater *med videreutdanning*, og ikke bibliotekarutdannede kandidater generelt. Det er derfor viktig å understreke at vi i analysene og etterhvert i diskusjoner om praksisfelt, ikke generaliserer fra undersøkelsens respondenter til bibliotekarer som sådan.

Praksisfelt

Vi bruker hovedsakelig tre variabler for å identifisere kandidatenes praksisfelt: arbeidssted, stilling og arbeidsoppgaver. I spørreskjemaet kunne kandidatene velge arbeidssted blant svaralternativer i samsvar med biblioteksektorens tradisjonelle inndeling etter bibliotektype: folkebibliotek, fag- eller forskningsbibliotek, og skolebibliotek². Også arkiv og museum var med som alternativer. Hvis respondentene ikke fant seg til rette blant disse, kunne de oppgi et egenformulert svar. Vi har kodet de åpne svarene inn i tre grupper: Privat næringsliv, forvaltning og akademia.

Arbeidsplasser	Prosent
Privat næringsliv	27
Fag- og forskningsbibliotek	27
Folkebibliotek	16
Forvaltning	15
Høyere utdanning	9
Arkiv	6
Museum	1
Skolebibliotek	–

Tabell 1: Andel kandidater per arbeidssted.

Rundt halvparten av respondentene valgte det åpne svaralternativet. Det betyr at de i praksis ikke jobber i et bibliotek, arkiv eller museum. Drøyt 40 prosent har et

² Spørsmål 19: «Hva slags type arbeidsplass jobber du på?»

bibliotek som arbeidsplass. Selv om dette viser at bibliotekene er en vesentlig arbeidsplass, forteller tallene om et overraskende variert arbeidsmarked. Ved siden av fag- og forskningsbibliotek, har flest kandidater sin arbeidsplass i det private næringslivet.

Tabell 1 skisserer et bilde av ulike praksisfelt. Vi har undersøkt kandidatenes stillingstitler for å se om dette bildet blir enda tydeligere på bakgrunn av hva slags roller de har på arbeidsplassene sine³. Spørreundersøkelsen oppga ingen faste svaralternativer, slik at kandidatene fritt kunne formulere egne stillingstitler. Vi har kodet svarene inn i seks kategorier. Tabell 2 viser den prosentvise fordelingen.

Stillingstittel	Prosent
Rådgiver/konsulent	28
Bibliotekar	27
Leder	23
Akademisk tittel	9
Web/teknologi	8
Arkivar/dokumenthåndtering	4

Tabell 2: Andel kandidater per stillingstittel.

Tallene viser en klar overvekt av stillingstitler som svarer til en rådgiver-, bibliotekar- eller lederrolle. Det er nærliggende å knytte stillingstittlen «bibliotekar» til arbeidsplassene i bibliotek. Det er derimot vanskeligere å kobler den store gruppen av rådgivere og ledere til en bestemt arbeidsplass. Dersom vi krysser variablene ser vi likevel at praksisfeltene blir tydeligere (Tabell 3).

	Fag- bibliotek	Folke- bibliotek	Arkiv	Museum	Høyere utdanning	Forvalt- ning	Privat næringsliv	Totalt
Bibliotekar	18	7	1	1	–	2	–	29
Akademisk stilling	–	–	–	–	10	–	–	10
Rådgiver / konsulent	5	4	1	–	–	10	10	30
Lederstilling	5	6	4	–	–	1	9	25
Web / teknologi	–	–	–	–	–	2	7	9
Arkivar/doku- mentforvaltning	1	–	1	–	–	–	2	4
Annet	–	–	–	–	–	1	1	2
Totalt	29	17	7	1	10	16	29	109

Tabell 3: Antall kandidater med ulike stillingstitler per arbeidsted.

Krysstabellen viser at majoriteten av «bibliotekarene» faktisk jobber i et bibliotek. De øvrige jobber i arkiv, museum eller i forvaltningen. De akademiske stillingene er

³ Spørsmål 15: «Hvilken stillingstittel har du?»

utelukkende lokalisert innen høyere utdanning. Vi ser at mange av rådgiverne også jobber i bibliotek, selv om de største gruppene jobber i forvaltningen og det private næringslivet. Lederne er mer spredt på ulike arbeidsplasser, men her finner vi også den største gruppen i det private næringslivet. Når vi slår sammen fag- og folkebibliotekene, ser vi at majoriteten av kandidatene med lederstillinger jobber i et bibliotek. Blant dem som har stillingstitler knyttet til web og teknologi, jobber så å si alle i privat næringsliv, mens de resterende jobber i forvaltningen. Av arkivarer og dokumentforvaltere jobber halvparten i næringslivet, mens den resterende halvparten fordeler seg på fagbibliotek og – ikke overraskende – i arkiv.

Kombinasjonen av arbeidssted og stillinger tydeliggjør enkelte grupperinger: IKT-relaterte stillinger i næringslivet, bibliotekarer som jobber i bibliotek, rådgivere i forvaltningen, og akademikere i høyere utdanning. På bakgrunn av disse tallene har vi valgt å dele kandidatene inn i fire praksisfelt for videre undersøkelse:

- **ABM** (51 prosent): Kandidater som jobber ved en ABM-institusjon, det vil si i et arkiv, bibliotek eller museum samt de som oppgir stillingstittelen bibliotekar, men som jobber utenfor disse institusjonene.
- **Næringslivet** (27 prosent): Kandidater med arbeidsplasser i det private næringslivet. Majoriteten her har et IKT-yrke, men det finnes også en liten gruppe av dokumentforvaltere (typisk i oljebransjen) og en gruppe som jobber innenfor diverse bedrifter.
- **Offentlig forvaltning** (13 prosent): Kandidater som har arbeidsplass i forvaltningen, men som ikke har stillingstittelen som bibliotekar.
- **Høyere utdanning** (9 prosent): Kandidater som har akademisk stilling ved en høyere utdanningsinstitusjon.

Videre i artikkelen vil vi identifisere egenskaper ved de fire praksisfeltene for å beskrive dem ytterligere.

Arbeidsoppgaver

Kandidatene fikk i spørreskjemaet mulighet til å angi de tre arbeidsoppgavene de bruker mest tid på i nåværende jobb⁴. Respondentene ble presentert en liste med 16 forhåndsspesifiserte gjøremål⁵. Dersom denne listen ikke var tilstrekkelig, kunne de i tillegg selv formulere arbeidsoppgaver. Vi har gruppert og kodet om de åpne svarene ved å vurdere den egenformulerte teksten i sammenheng med arbeidssted og stillingstittel.

⁴ Spørsmål 20: «Hvilke tre arbeidsoppgaver bruker du mest tid på i jobben din?»

⁵ Disse var: *IKT-drift / Programmering / Katalogisering og klassifisering / Litteraturformidling / Ledelse / Saksebehandling / Forskning og undervisning / Samlingsutvikling (innkjøp, kassasjon, etc.) / Markedsføring / Opplæring og veiledning / Referansearbeid / Webpublisering / Lisensforhandlinger (e-ressurser) / Arkivarbeid / Informasjonsarbeid / Research*

Tabellen nedenfor viser de tre mest typiske arbeidsoppgavene innenfor hvert av praksisfeltene. I parentes angis prosentandelen av kandidatene som oppga arbeidsoppgaven.

	Viktigst	Nest viktigst	Tredje viktigst
ABM	Opplæring og veiledning (36)	Samlingsutvikling (32)	Katalogisering og klassifikasjon (29)
Næringslivet	Systemutvikling ⁶ (55)	IKT-drift (38)	Ledelse / Informasjonsarbeid (28)
Offentlig forvaltning	Saksbehandling (57)	Informasjonsarbeid (43)	Bibliotekutvikling (21) ⁷
Høyere utdanning	Forskning- og undervisning (90)	Opplæring og veiledning / Research (20)	–

Tabell 4: De viktigste arbeidsoppgavene per praksisfelt. Prosentandel i parentes bak.

Vi kan konstatere at arbeidshverdagen i de ulike praksisfeltene er forskjellig, og at kandidatene har svært ulike arbeidsoppgaver.

Kandidatene innenfor både fag- og folkebibliotek angir at de bruker mye tid på tradisjonelle bibliotekariske arbeidsoppgaver (katalogisering, samlingsutvikling og referansearbeid). Samtidig skiller de seg fra hverandre i hva de oppgir som kjernevirksomheten, henholdsvis *opplæring* blant fagbibliotekarene og *formidling* blant folkebibliotekarene. Begge aktiviteter er ulike uttrykk for en utadrettet og pedagogisk virksomhet, som i visse tilfeller også vil være direkte overlappende hva angår innhold og metodiske tilnærminger. Det er likevel vanskelig å spekulere i dette forholdet på bakgrunn av tallmaterialet vårt, og vi nøyer oss med å fastslå at den videreutdannede fagbibliotekarens og folkebibliotekarens arbeidshverdag virker nokså sammenfallende, da de oppgir å bruke mest tid på tradisjonelle bibliotekoppgaver samt utadrettet virksomhet.

Arkivarene har til felles med fagbibliotekarene at opplæring er en viktig arbeidsoppgave. Ellers oppgis arkivararbeid å være den aller viktigste. I tillegg har 43 prosent av arkivarene ledelsesoppgaver. Øvrige arbeidsoppgaver er knapt nok nevnt.

Samlet oppgir nærmere 25 prosent av ABM-kandidatene at de har ledelsesoppgaver. Folkebibliotekarene i større grad enn fagbibliotekarene, men ikke i så stor grad som arkivarene. En rimelig hypotese ville være at bibliotekarer med videreutdanning inntok lederstillinger i bibliotekinstusjonene på bakgrunn av lengre utdanning. Tallene viser kun en svak tendens i en slik retning. Det er

⁶ Her har vi slått sammen *Programmering* fra de forhåndsdefinerte valgene og diverse egenformulerte, slik som *Systemutvikling*, *Systemdesign* og *Konsulenttjenester*.

⁷ Selv om *Bibliotekarutvikling* ikke var et forhåndsvalg, pekte det seg ut som en tydelig egenformulert kategori.

interessant at denne tendensen faktisk er sterkere blant kandidatene i det private næringslivet, som jo ikke jobber i bibliotek og dermed også i større grad konkurrerer om ledelsesoppgaver med kollegaer med andre typer utdanninger.

Blant dem som jobber i forvaltningen, oppgis saksbehandling og informasjonsarbeid å være de mest typiske arbeidsoppgavene. I tillegg er summen av IKT-relaterte arbeidsoppgaver (webpublisering, IKT-drift og systemutvikling) nesten like markant.

Vi ser også at bibliotekutvikling er en sentral arbeidsoppgave for enkelte i forvaltningen. I praksis betyr det at disse jobber med forvaltning av biblioteksektoren og dermed har en profesjonsorientering mot ABM-feltet og dem som jobber i bibliotek. Det at informasjonsarbeid og saksbehandling er de viktigste arbeidsoppgavene i denne gruppen, tyder imidlertid på at det er mer nærliggende for et stort flertall av kandidatene å orientere sin kompetanse mot drift og utvikling av egen moderinstitusjon framfor eksterne ABM-institusjoner. Vi vil ta opp igjen disse forholdene nedenfor knyttet til en diskusjon om begrepet biblioteksektor.

Arbeidsoppgavene i næringslivfeltet skiller seg nokså markant fra arbeidsoppgavene både i ABM-yrkene og offentlig forvaltning. Vi har allerede sett at mange med IKT-relaterte stillinger jobber i det private næringslivet, der de mest typiske arbeidsoppgavene er systemutvikling og IKT-drift. I en pulje bak disse, med omtrent like høy innbyrdes frekvens, finner vi arbeidsoppgaver som ledelse, informasjonsarbeid, opplæring og markedsføring.

Kjønn og lønn⁸

	ABM	Høyere utdanning	Offentlig forvaltning	Næringslivet	Alle
Kvinneandel (prosent)	79	70	71	55	71
Gjennomsnittslønn (NOK)	418.000	473.000	512.000	581.000	480.000

Tabell 5: Kvinneandel og gjennomsnittslønn per praksisfelt.

Tallene viser relativt store lønns- og kjønnsforskjeller mellom praksisfeltene. I næringslivet tjener kandidatene over 160.000 kroner mer enn i ABM-feltet. Vi ser også at andelen kvinner er markant lavere i næringslivet enn i feltene knyttet til offentlig sektor, og høy lønn ser ut til å samsvare med en høy andel menn.

Menn tjener som forventet mer enn kvinner i samtlige praksisfelt (se Tabell 6), med unntak av offentlig forvaltning. I næringslivet tjener menn gjennomsnittlig over 100.000 kroner mer enn kvinner.

⁸ Spørsmål 13: «Hva er din brutto årsinntekt i jobben? (Med brutto årsinntekt menes lønn for skatt. Regn med overtid, vakttillegg etc.)»

	Gjennomsnittslønn (NOK)				
	ABM	Høyere utdanning	Offentlig forvaltning	Næringslivet	Alle
Menn	428.000	487.000	481.000	641.000	523.000
Kvinner	415.000	466.000	526.000	536.000	461.000

Tabell 6: Gjennomsnittslønn for menn og kvinner per praksisfelt og samlet.

Kandidatkullene

Både høyere utdanning generelt og videreutdanningen innenfor bibliotek- og informasjonsfag spesielt har forandret seg mye over tid. Vi har derfor delt kandidatene inn i tiårs-kull og sett på hvilket praksisfelt de har havnet i.

	1980	1990	2000
ABM	54%	35%	60%
Høyere utdanning	–	15%	8%
Næringslivet	39%	35%	19%
Offentlig forvaltning	8%	15%	13%
Totalt	101%	100%	100%

Tabell 7: Praksisfelt per tiårskull. 1980 betyr kandidater utdannet i perioden 1980-1989, 1990 kandidater utdannet i perioden 1990-1999, og 2000 kandidater utdannet i perioden 2000-2009.

Andelen som jobber i næringslivet synker fra 39 prosent blant dem som gikk ut fra videreutdanningen på 1980-tallet, via 35 blant 1990-talls-kandidatene, til 19 på 2000-tallet.

En mulig årsak til dette er innføringen av nye emnegrupper. Før år 2000 tilbød videreutdanningen kun KoG-spesialisering. Vi har derfor isolert KoG-studentene, og sett på hvor stor andel av disse som går til næringslivet i de ulike kullgruppene. Det er nedgang over tid også her, men den er mindre markant enn når vi ser på samtlige kandidater.

Tabellen viser at andel akademikere i høyere utdanningsinstitusjoner prosentvis har sunket fra 1990-tallet til 2000-tallet. Antallet er derimot nokså konstant.

Praksisfelt over tid

Undersøkelsen inneholder data om første jobb etter endt videreutdanning. Tabellen under viser fordelingen i praksisfeltene kodet på samme måte som den nåværende jobben.

Praksisfelt ved første jobb	Prosent
ABM	49
Næringsliv	34
Offentlig forvaltning	9
Høyere utdanning	7

Tabell 8: Kandidatenes første praksisfelt.

Som vi ser, er fordelingen mellom praksisfelt ganske lik i første jobb som i nåværende jobb. Vi vet i tillegg fra spørreskjemaet at 31 prosent svarer at de har samme jobb i dag som da de gikk inn i arbeidsmarkedet.

Vi er også interessert i mobilitet mellom praksisfelt. Med det mener vi de kandidatene som i dag jobber innenfor et annet praksisfelt enn det de gikk inn i sin første jobb etter endt videreutdanning. Disse tallene får vi når vi krysser dataene om første praksisfelt etter endt utdanning med nåværende.

Praksisfelt første jobb	Praksisfelt nåværende jobb				
	ABM	Næringslivet	Offentlig forvaltning	Høyere utdanning	Totalt
ABM	41	4	6	2	53
Næringslivet	12	22	2	1	37
Offentlig forvaltning	2	2	5	1	10
Høyere utdanning	1	1	–	6	8
Totalt	56	29	13	10	108 ⁹

Tabell 9: Mobilitet mellom praksisfelt første jobb og nåværende jobb. Antall.

Fra denne tabellen ser vi at 69 prosent jobber innenfor det samme *praksisfeltet* (diagonalen fra øverste celle til venstre til nederste til høyre). Den mest typiske bevegelsen mellom praksisfelt går fra næringslivet til ABM-yrker. Nærmere en tredel av kandidatene som hadde sin første jobb i næringslivet, jobber i dag i et ABM-yrke. Når vi ser nærmere på disse tallene, viser det seg at 11 av disse 12 er uteksaminert i perioden 1997 og fram til 2008. Det ser altså ut til at flere kandidater prøver et yrke i næringslivet, men etter korte opphold ender opp i et ABM-yrke. For oss er det overraskende at det er de ferskeste kandidatene som raskest forsvinner fra en jobb i næringslivet.

På bakgrunn av tallene fra inndelingen i kull og mobiliteten mellom praksisfelt, ser vi at praksisfeltene er relativt stabile. Samtidig synker næringslivsandelen noe, og kandidatene uteksaminert fra slutten av 1990-tallet og frem til i dag har en svak tendens til å bevege seg fra næringslivet til ABM-yrker. Hvorfor trekker relativt ferske kandidater som prøver seg på en jobb i næringslivet, mot ABM-yrker, der

⁹ Totaltallet her er én færre enn populasjonen vi opererer med ellers i artikkelen. Dett skyldes at én respondent ikke hadde besvart spørsmålet om første jobb etter endt videreutdanning.

lønnen faktisk er lavere? Er ikke arbeidsoppgavene i næringslivet like interessante og relevante som forventet, eller mangler kandidatene nødvendig kompetanse, slik at de ikke føler seg tilstrekkelig trygge i dette praksisfeltet? Eller er det rett og slett konjunktursvingninger og nedskjæringer i privat sektor som tvinger kandidatene ut? Vi har ikke grunnlag til å forklare hvorfor dette skjer, men det kunne være interessant å undersøke nærmere.

Fornøydhhet med utdanningen

I undersøkelsen har vi spurt kandidatene i hvilken grad de er fornøyde med utdanningen¹⁰ og om de synes den er relevant for nåværende jobb¹¹. Det er grunn til å være varsom med å tolke disse svarene, fordi det er vanskelig å måle slike personlige vurderinger. Dessuten har kandidatene i utvalget ulik ansiennitet i yrkeslivet. Noen av kandidatene gikk ut allerede på 1980-tallet, mens andre er ferske på arbeidsmarkedet. Både utdanningen og omgivelsene har endret seg mye i denne perioden.

	ABM	Høyere utdanning	Offentlig forvaltning	Næringslivet	Alle
Fornøydhhet	4,23	4,40	3,86	4,14	4,17
Relevans	4,09	4,10	3,50	3,69	3,91

Tabell 10: Gjennomsnittlig vurdering av fornøydhhet med videreutdanningen og videreutdanningens relevans per praksisfelt. Vurderingen er gitt på en skala fra 1 til 5, der 1 er maksimalt negativ og 5 maksimalt positiv.

Likevel, om vi fordeler tallene fra disse variablene på praksisfeltene, ser vi at de som jobber i høyere utdanning, tett fulgt av dem som har et ABM-yrke, er mest fornøyde både med videreutdanningen og den faglige relevansen. De som jobber innenfor offentlig forvaltning er markant mindre fornøyde med begge deler. Næringslivskandidatene er fornøyd med videreutdanningen, men synes ikke at den er fullt ut relevant for jobben de har. Dette viser at man kan være fornøyd med en videreutdanning i bibliotek- og informasjonsvitenskap, selv om man opplever den som mindre relevant for fagutøvelsen utenfor bibliotekinstusjonene.

For å vurdere disse tallene videre kunne vi studert sammenhengene mellom studieplaner og arbeidsoppgaver i de ulike praksisfeltene. Hvilket av praksisfeltene er studiet innrettet i mot? Her konkluderer vi med at de som jobber i et bibliotek eller i høyre utdanning (i praksis utdanningen i bibliotek- og informasjonsfag i Oslo), er mest fornøyd med egen videreutdanning.

¹⁰ Spørsmål 27: «På en skala fra 1 til 5, hvor 1 er svært misfornøyd og 5 er svært fornøyd, hvor fornøyd vil du da si at du nå i etterkant er med videreutdanningen som bibliotekar?»

¹¹ Spørsmål 25: «På en skala fra 1 til 5, hvor 1 er svært liten grad og 5 er svært stor grad, i hvilken grad synes du at videreutdanningen har gitt deg en kompetanse som er tilfredsstillende for å mestre arbeidssituasjonen din i dag?»

Mer om praksisfeltene

Det er på ingen måte vanntette skott mellom praksisfeltene vi nå har presentert. De er heller ikke internt helt entydige. Enkelte av kandidatene kan nok plasseres i flere felter, og kandidater innenfor ett og samme felt kan til dels fremstå som innbyrdes ulike. Samtidig mener vi at egenskapene som samler dem på denne måten er vesentlige. Feltet vi har kalt næringslivet illustrerer dette godt. Selv om flere av dem deler stillingstitlene «rådgiver» og «leder» med kandidater innenfor andre felt, jobber de verken i et arkiv, bibliotek eller museum, eller innenfor offentlig forvaltning eller høyere utdanning. Hovedandelen av dem jobber innenfor IKT-yrker (to av tre), som betyr at arbeidsoppgavene skiller deres arbeidshverdag fra en arbeidshverdag innenfor de andre feltene. Vi vil understreke at arbeidsoppgavene generelt er svært forskjellige i de fire praksisfeltene, og det er også hovedgrunnen til at vi snakker om dem som separate. Likevel vil vi ikke utelukke at det finnes andre interessante måter å dele inn kandidatene på.

Ofte brukes begrepene bibliotek*sektor* eller bibliotek*felt* for å beskrive et fenomen som er mer omfattende enn selve biblioteket og de svaralternativene vi tilbød i spørreskjemaet for arbeidssted. I tillegg til de utøvende institusjonene inngår gjerne profesjonsutdanninger, forvaltningsorganer (for eksempel departement og direktorater), interesseorganisasjoner og fagorienterte tidsskrifter. Innenfor den institusjonelle teorien beskrives slike *organisasjonelle felt* som felles arenaer hvor normer og regler deles på tvers av spesifikke arbeidsplasser (Audunson, 1996). Mange av våre kandidater vil nok kjenne seg igjen som aktører på en slik arena, som blant annet kan være viktig for å utvikle og opprettholde en profesjonsidentitet. Vi vil ikke avfeie et slik perspektiv som uinteressant, men våre tall viser likevel at kandidatene og deres praksisfelter skiller seg markant fra hverandre i faktiske gjøremål og arbeidssteder.

Videreutdanningen framover

I denne artikkelen omtaler vi bibliotekaryrket som en profesjon. Mange vil være enige i denne betegnelsen (se for eksempel Abbott, 1988, s. 215–246; Schreiber & Elbeshausen, 2006), mens andre mener at bibliotekarer ikke utgjør en fullt utviklet profesjon og at yrkesgruppen heller bør kalles en semiprofesjon (Etzioni, 1969; Olaisen, 1988). Molander og Terum (2008) konstaterer at begrepet profesjon er omstridt, men avviser at det i seg selv er nok til å avfeie det som unyttig. Selve begrepet er viktig for å føre diskusjoner, til tross for at oppfatningene av det spriker.

Vårt datamateriale handler om utdanning og arbeidsmarked, og derfor er det disse egenskapene ved profesjonene vi konsentrerer oss om i denne artikkelen. Smeby (2008, s. 87) definerer rett og slett profesjoner som kunnskapsbaserte yrker, mens Molander og Terum (2008, s. 13) i sin oppsummering av fagfeltet *profesjonsstudier* fastslår at «det har vært rimelig bred enighet om at profesjoner er en type yrker som

utfører tjenester basert på teoretisk kunnskap ervervet gjennom en spesialisert utdanning». De legger til at profesjoner er yrker med bestemte koblinger til høyere utdanning og forskning.

Vi konkluderer med at bibliotekaryrket i Norge er en profesjon fordi det er et kunnskapsbasert yrke. Denne kunnskapen kalles i dag bibliotek- og informasjonsvitenskap, og tilegnes gjennom et utdanningsløp på minimum bachelornivå. Vårt datamateriale består av de kandidatene som har to års teoretisk utdanning på toppen av det.

I vår forståelse av profesjoner er altså den teoretiske kunnskapen den forvalter – abstraksjonen – det viktigste. I Abbotts profesjonssystem (Abbott, 1988) er «et passende nivå» av abstraksjon den kunnskapen som kan gjøre en profesjon robust mot samfunnsendringer og teknologisk utvikling. For lite abstraksjon gjør den sårbar. Kunnskapssystemet blir for gjennomsliktig og det er vanskelig å argumentere for at høyere utdanning skal være nødvendig. For tett kobling av profesjonens kunnskapsbase til eksisterende teknologi gjør den sårbar ved teknologiske endringer. Tilsvarende vil abstrakt kunnskap kunne gjøre en profesjon motstandsdyktig. Profesjonsutøverne kan argumentere for at nye problemer kan løses på gamle måter, altså ved å anvende metoder i det etablerte kunnskapssystemet, eller løse gamle problemer på nye måter.

Likevel er det viktig for enhver profesjon å finne en balanse mellom teori og praksis. Profesjonene løser praktiske problemer på vegne av sine klienter, men forvalter en vitenskapelig basert kunnskapsbase som formidles til nye profesjonsutøvere gjennom profesjonsutdanningen. Harald Grimen (2008) mener at profesjonskunnskapen er heterogen og dermed skiller seg fra de rene vitenskapsdisiplinene som fysikk, kjemi og psykologi. Profesjonenes kunnskapsbaser er derimot satt sammen av kunnskap fra mange ulike vitenskapelige disipliner, og denne kunnskapen integreres i en *praktisk* syntese. Dette betyr at for de fleste profesjoners del er kunnskapen fragmentarisk og ikke integrert teoretisk, men i profesjonsutøvernes praksis er alle delene virksomme og relevante.

Dette er en beskrivelse som Grimen eksemplifiserer med medisin, men stemmer også i stor grad med bibliotek- og informasjonsfag slik det blir forvaltet ved Høgskolen i Oslo og Akershus. Å utvikle studiet til en bred profesjonsutdanning framfor spissing av bibliotek- og informasjonsvitenskap mot en akademisk disiplin har vært en bevisst strategi (Audunson, Nordlie, & Spangen, 2003).

Hva kjennetegner så de norske profesjonsutøverne med det lengste utdanningsløpet? Undersøkelsen har vist at rundt halvparten av kandidatene jobber utenfor biblioteket, som er den institusjonen der profesjonen har sine røtter. Vi har delt denne halvdelen inn i praksisfeltene næringslivet, offentlig forvaltning og høyere utdanning. De sistnevnte gruppene har hver for seg egenskaper som skiller dem både fra ABM-yrkene og hverandre. Arbeidsoppgaver, stillingstitler, lønn og

kjønnsfordeling viser at de fire praksisfeltene er innbyrdes forskjellige. Vi konkluderer derfor med at det er et heterogent arbeidsmarked for kandidatene med videreutdanning.

Det er viktig at utdanningen tar høyde for et slikt marked, og kan tilby kandidatene kunnskaper som svarer til det brede spekteret av arbeidsoppgaver som undersøkelsen har vist at kandidatene møter. En generalistutformet utdanning med et for ensidig perspektiv på bibliotekenes behov, risikerer å utdanne kandidater som får problemer på andre arbeidsplasser. Risikoen oppstår både fordi kandidatene ikke har tilstrekkelig tid til spesialisering og fordypning, og fordi overføringsverdien til andre typer institusjoner og arbeidsplasser reduseres (abstraksjonsnivået blir for lavt, med henvisning til Abbott, 1988). Det samme risikerer også en mer praksisorientert tilnærming, som nødvendigvis må innrettes mot én spesifikk praksis – i vår sammenheng innenfor bibliotekene. Debattanter som er skeptiske til at utdanningen skal ta hensyn til yrkesutøvelse utenfor bibliotekene (se særlig Gorman, 2004) må kunne sies å risikere aller mest. Hva skjer hvis bibliotekenes posisjon i samfunnet svekkes eller endres radikalt? Vil det fortsatt være behov for bibliotekarer og deres kompetanse? Vi skal ikke spekulere i framtiden her, men fastslår at den teknologiske utviklingen allerede utfordrer bibliotekene på vesentlige områder. Det bør også nevnes i denne sammenhengen at videreutdanningen ved Høgskolen i Oslo og Akershus, som vår undersøkelse baserer seg på, gir kandidatene betydelige muligheter for spesialisering og dermed heller ikke risikerer like mye som bachelorutdanningen, der kandidatene i stor grad gjennomfører et felles studieløp.

Rekruttering til egen institusjon

Omtrent 10 prosent av kandidatene med videreutdanning jobber innenfor høyere utdanning. Som forventet er det én arbeidsoppgave som dominerer fullstendig i denne gruppen: forskning og undervisning. Øvrige arbeidsoppgaver blir knapt nok nevnt. Så godt som alle er ansatt i en akademisk stilling på utdanningen for bibliotek- og informasjonsfag ved Høgskolen i Oslo og Akershus. I den faglige staben der utgjør kandidater med videreutdanning drøyt $\frac{1}{3}$ per 23. juni 2011. De øvrige ansatte har hovedsakelig enten grunnutdanningen påbygd med hovedfag/mastergrad i et annet fag, eller har hele utdannelsen innen andre universitetsfag. Noen få har bare grunnutdanning i bibliotek- og informasjonsfag supplert med solid praksis.

Hovedformålet med profesjonens utdanningsinstitusjoner er å lære opp nye profesjonsutøvere samt utvide og forbedre kunnskapsbasen gjennom forskning. Det er derfor naturlig at en stor andel av det akademiske personalet rekrutteres fra studentkullene.

Profesjonsutdanningene i Norge har de siste årene blitt akademisert, og gradstrukturen er harmonisert nasjonalt og internasjonalt i all høyere utdanning. Dette

betyr for det første at alle som ansettes i en undervisningsstilling, minimum må ha en mastergrad. Derfor er det ikke lenger mulig å rekruttere ansatte som hovedsakelig har praksiserfaring. Økt krav til forskning og publisering vil på lengre sikt i praksis også stille krav om en doktorgrad ved framtidige ansettelser i slike stillinger.

To velkjente profesjonsfaglige konflikter peker seg ut i dette utdanningspolitiske landskapet.

For det første er det vanskelig å finne den riktige balansen mellom teori og praksis. Den akademiske driften ved høyskolene kommer fra nasjonale forskningspolitiske føringer, og kan møte motstand fra bibliotekarer i jobb. Det er også en fare for at de profesjonsinterne akademikerne går det fullstendige utdanningsløpet fram til en PhD-grad uten praksiserfaring. Tord Høivik (2010) er kritisk til at de akademiske kravene om publisering i prestisjetunge vitenskapelige tidsskrifter fremmer forskning som retter seg mot et elitesjikt innenfor profesjonen. Dermed underkjennes og nedvurderes praksisrelevante utviklingsprosjekter som også inngår i FoU-virksomheten som høyskolene er pålagt å drive.

En annen utfordring er i hvor stor grad profesjonen har kontroll over utviklingen av egen kunnskapsbase. Michael Gorman (2004) mener at fakultetene ved amerikanske utdanningsinstitusjoner for bibliotek- og informasjonsfag er dominert av personale uten tilknytning til profesjonen, og at derfor forskningstemaene blir perifere sammenliknet med praksis i bibliotekene.

Diskusjonen om forskning og bakgrunn til staben ved utdanningsinstitusjonene er en separat, men viktig debatt vi ikke vil gå videre inn på i denne artikkelen. Vi konstaterer at en akseptabel andel av kandidatene med videreutdanning går videre med en akademisk karriere.

Profesjon uten institusjon?

En typisk egenskap ved profesjoner er at de er tildelt et samfunnsoppdrag som de ivaretar i samsvar med standarder for god yrkesutøvelse (Molander & Terum, 2008, s. 20). Bibliotekene er ikke lenger alene om å formidle og gjøre kultur og informasjon tilgjengelig for alle, som er den oppgaven de er tildelt i folkebibliotekloven (Folkebibliotekloven, 1985). Dette formålet finner vi også igjen hos andre – fra Google som har et uttalt mål om «å organisere informasjonen i verden og gjøre den tilgjengelig og nyttig for alle»¹², til offentlige «public service»-institusjoner som Meteorologisk institutt og NRK som publiserer innhold og data gratis på nett¹³. Er det så mulig å dele et bibliotekarisk mandat og en bibliotekar-

¹² <http://www.google.no/intl/no/corporate/>

¹³ Les for eksempel om hvorfor Meteorologisk institutt gir bort værdata gjennom tjenesten yr.no på <http://www.yr.no/ver-nytt/1.3344083>

faglig kunnskapsbase på tvers av og utover praksisfeltene vi har identifisert? Kan man for eksempel jobbe i Google eller en annen IKT-bedrift innenfor rammene av en bibliotekarprofesjon? Og kan i tilfelle en profesjonsrettet utdanning bygge på verdier om formidling og tilgjengelighet uavhengig av bibliotekene som institusjoner og arbeidsplasser? Tallene fra undersøkelsen viser at kandidater i offentlig forvaltning og næringslivet ikke synes at utdanningen er like faglig relevant som kandidater i et ABM-yrke. At kandidatene i næringslivet likevel er fornøyde med utdanningen, tyder på at de antakelig har en identitet knyttet til profesjonen.

Debattanter som vil utvikle en disiplinorientert utdanning med spesialisering i informasjonsvitenskap, hevder typisk at vitenskapen skal være verdinøytral (se særlig Cronin, 1995). En rent disiplinbasert utdanning vil kunne gi kandidatene rom for fordypning og dessuten være naturlig institusjonsuavhengig. Samtidig risikerer denne posisjonen så å si hele arbeidsmarkedet som i dag eksisterer både innenfor og utenfor bibliotekene, når kunnskaper knyttet til bibliotekenes mandat og verdigrunnlag undermineres. Dette er en komplisert diskusjon, men på bakgrunn av denne undersøkelsen vil vi hevde at spørsmål om relasjonene mellom utdanning, profesjon, verdier, praksis og institusjon bør diskuteres og utforskes nøye i fremtiden, og ingen posisjoner bør avskrives kategorisk.

Som nevnt tidligere, er organisering, struktur og innhold svært forskjellig blant utdanningsløpene i bibliotek- og informasjonsfag i Europa. Likevel er de nordiske utdanningene sammenliknbare til tross for at de har valgt ulik balanse mellom profesjons- og disiplin kunnskap. Vi kjenner ikke til hvilke undersøkelser som er gjort blant masterkandidater fra utdanningsinstitusjoner i våre naboland, men det vil være interessant å gjøre datainnsamlinger som er sammenliknbare på tvers. Slik kan vi avdekke hvordan institusjonenes spesialiseringer virker inn på kandidatenes arbeidsmarked. Vi mener at spørsmålene fra StudData-undersøkelsen som vi har brukt i denne artikkelen, vil være et godt utgangspunkt for å gjøre slike sammenlikninger.

Utdanningen rekrutterer til et heterogent arbeidsmarked. Når vi snakker om praksisfelt må det derfor også innebære noe mer enn bare biblioteket. Dette betyr at masterutdanningen må gi kandidatene en kompetanse som ligger på et abstraksjonsnivå som gjør dem konkurransedyktige innenfor en rekke arbeidsplasser, og de må få anledning til å spesialisere seg innenfor utdanningens ulike emneområder. Et vesentlig spørsmål er da om dette lar seg gjøre innenfor en profesjonsparaply, som for eksempel vil kunne skille en IKT-kompetent *bibliotekar* fra en yrkesutøver med en mer rendyrket IKT-utdannelse.

Utvikling av utdanningen foregår gjerne i dialog med det vi kaller «praksisfeltet», ofte forstått som representanter fra bibliotekene. Undersøkelsen viser at dette bare favner halvparten av kandidatene. Det vil være like viktig å få innspill fra de tre øvrige praksisfeltene for å kunne tilby et relevant masterstudium også i fremtiden.

Litteratur

- Abbott, A. (1988). *The system of professions: An essay on the division of expert labor*. Chicago: University of Chicago Press.
- American Library Association. (2011). *ALA-accredited programs*. Hentet 22. september 2011 fra <http://www.ala.org/ala/accreditedprograms/directory/alphalist/>
- Audunson, R. (1996). *Change processes in public libraries: A comparative project within an institutionalist perspective*. Oslo: Høgskolen i Oslo.
- Audunson, R., Nordlie, R., & Spangen, I. C. (2003). The complete librarian – an outdated species?: LIS between profession and discipline. *New Library World*, 104(6), 195-202. doi:10.1108/03074800310481876
- Cronin, B. (1995). Cutting the Gordian knot. *Information Processing & Management*, 31(6), 897-902. doi:10.1016/0306-4573(95)00017-B
- Etzioni, A. (1969). *The Semi-professions and their organization: Teachers, nurses, social workers*. New York: The Free Press.
- Folkebibliotekloven. (1985). *Lov om folkebibliotek (folkebibliotekloven)*. Hentet fra <http://www.lovdatab.no/all/hl-19851220-108.html>
- Gorman, M. (2004). Whither library education? *New Library World*, 105(9/10), 376 - 380. doi:10.1108/03074800410557330
- Grimen, H. (2008). Profesjon og kunnskap. I A. Molander & L. I. Terum (Red.), *Profesjonsstudier* (s. 71-86). Oslo: Universitetsforlaget.
- Henriksen, T. (1990). Bibliotekutdannelsen i Norge. I H. E. Aarek (Red.), *Mer enn bøker: SBIH 50 år: Jubileumsskrift* (s. 9-16). Oslo: Statens bibliotek- og informasjonshøgskole.
- Høgskolen i Oslo. Avdeling for journalistikk, bibliotek- og informasjonsfag. (2010). *Studieplan for masterstudium i bibliotek- og informasjonsvitenskap 2010–2011*. Oslo: Høgskolen i Oslo. Hentet fra http://www.hio.no/content/download/340508/2165694/version/2/file/Studieplan+for+masterstudium+i+bibliotek_informasjonsvitenskap_08_+2010-2011i.pdf
- Høivik, T. (2010). Fyll ikke profesjonene med forskere. *Forskerforum*, (6), 34-35.
- Kajberg, L., & Lørring, L. (Red.). (2005). *European curriculum reflections on library and information science education*. Copenhagen: The Royal School of Library and Information Science.
- Molander, A., & Terum, L. I. (2008). Profesjonsstudier – en introduksjon. I A. Molander & L. I. Terum (Red.), *Profesjonsstudier* (s. 14–27). Oslo: Universitetsforlaget.
- Olaisen, J. (1988). Bibliotekarere – profesjon eller semiprofesjon? *Synopsis*, 19(2), 59–68.
- Schreiber, T., & Elbeshausen, H. (Red.). (2006). *Bibliotekarerne: En profession i et felt af viden, kommunikation og teknologi*. Fredriksberg: Samfundslitteratur.

Smeby, J.-C. (2008). Profesjon og utdanning. I A. Molander & L. I. Terum (Red.),
Profesjonsstudier (s. 87–102). Oslo: Universitetsforlaget.

Utdannings- og forskningsdepartementet. (2003). *Forskrift om studier ved HiO*. Hentet
fra <http://www.lovdatab.no/ltavd1/filer/sf-20030612-0743.html>